

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Μαγιακόβσκη — Χικμέτ — Έρενμπουργκ — Έλυάρ
«Μαρτυρίες» — «Θυρωρεΐο»

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΕΔΡΟΣ»

ΣΑΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ «ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ»

Νομίζω πώς δὲν εἶναι δουλειὰ τοῦ ποιητῆ νὰ μιλήσει γιὰ τὴν ποίηση, ἀλλὰ με τὴν ποίηση, παρ' ὅτι αὐτὸς θᾶταν ὁ πιὸ ἐνδεδειγμένος κι ὁ πιὸ ὑπεύθυνος νὰ μᾶς δώσει τὸ μίτο τῆς Ἀριάδνης ποὺ θὰ μᾶς ἔμπαζε στὸ βαθὺ μυστικὸ τῆς λειτουργίας τῆς ποίησης. Ὑπεύθυνος, ναί, ἀλλὰ με τὸ δικό του τρόπο καὶ τὴ δική του γλώσσα — κ' ἡ γλώσσα τῆς ποίησης εἶναι συνθετικὴ, ἐνῶ τῆς κριτικῆς ἀναλυτικὴ, δηλαδὴ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπ' τὴ γλώσσα τῆς ποίησης. Ὅταν λοιπὸν ζητᾶμε ἀπ' τὸν ποιητῆ νὰ μᾶς μιλήσει γιὰ τὸ ἔργο του καὶ ἔχι ἀπλῶς με τὸ ἔργο του, εἶναι περίπου σὰ νὰ τοῦ ζητᾶμε ν' ἀλλάξει ιδιότητα. Ἄλλωστε, τῆχω συχνὰ ἐπαναλάβει : «Ἡ ποίηση, στὸ βαθμὸ ἀκριβῶς ποὺ εἶναι ποίηση, μᾶς λείει πάντα πολὺ περισσότερα καὶ πολὺ καλύτερα ἀπὸ ὅσα ἐμεῖς μπορούμε νὰ ποῦμε γι' αὐτήν».

Πῶς λοιπὸν καὶ γιατί νὰ μιλήσω γιὰ τίς «Μαρτυρίες», τὴ στιγμὴ ποὺ μπορεῖτε νὰ ἐπικοινωνήσετε ἄμεσα μ' αὐτές ; Κι ἂν ἀκόμη θᾶθελα ν' ἀποσύρω τίς ἐπιφυλάξεις μου γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ μέθοδο τῆς κριτικῆς, ποὺ ἐξαντλεῖ κάποτε ἀνεπανόρθωτα τὸ ποίημα, κι ἀποφάσιζα νὰ τὴ χρησιμοποιήσω, θὰ μοῦ χρειάζονταν πολλὲς φορὲς δεκάδες σελίδες γιὰ νὰ ἐπισημάνω τὰ στοιχεῖα ποὺ περιλαμβάνονται μέσα σὲ ὄχτῳ ἢ δέκα στίχους αὐτῶν τῶν σύντομων ποιημάτων — πράγμα δηλαδὴ ἀκατόρθωτο, κι ἀνώφελο ἄλλωστε, ἀφοῦ ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία εἶναι σχεδὸν ἀμετάδοτη κι ἀπαιτεῖ μιὰ ἀπ' τὴν ἀρχὴ κι ἀπ' τὸν καθένα ἰδιαίτερα ἀνακατάληψή της, μέσῳ ἀναρίθμητων βιωμάτων, γνώσεων, ἀσκήσεων καί, προπάντων, εἰδικῶν κλίσεων.

Ἔτσι, στὴν ἔσχατη ἀνάγκη, ἐκεῖνο ποὺ ἀπομένει εἶναι νὰ καταφύγουμε σὲ ἀπλουστεύσεις καὶ γενικεύσεις, καθόλου ἐπικοινωνητικὲς γιὰ μιὰν ἀληθινὴ προσέγγιση τῆς τέχνης, ἢ σ' ἓνα σύντομο χρονικὸ καὶ ἱστορικὸ τῆς συγγραφῆς τῶν ποιημάτων — πράγμα ποὺ μπορῶ κ' ἐγὼ νὰ κάνω, ἀπαντώντας στὴν εὐγενικὴ σας παράκληση.

Λοιπὸν, οἱ «Μαρτυρίες» ἄρχισαν νὰ γράφονται σχεδὸν ἀπὸ τότε ποὺ ἄρχισα νὰ γράφω — δηλαδὴ ἀπὸ τὰ ὄχτῳ μου χρόνια. Μ' αὐτὸ θέλω νὰ πῶ

πὼς προετοιμάζονταν ἀπὸ κεῖνο τὸν καιρὸ, καί, βέβαια, πολὺ πιὸ πρῖν. "Ὁμως, ἡ πιὸ συγκεκριμένη μορφή τους ἀρχίζει νὰ χαράζεται ἀπ' τὸ 1938 μὲ μιὰ σειρά σύντομων ποιημάτων κάτω ἀπ' τὸν ἐνδεικτικὸ τίτλο «Σημειώσεις στὰ περιθώρια τοῦ χρόνου». Μετὰ συνεχίστηκαν μὲ τὶς «Παρενθέσεις» κι ἀργότερα μὲ μιὰ μεγάλη σειρά «Ἀσκήσεις», ὥσπου ἀποκρυστάλλωσαν τὴν τελικὴ τους μορφή καὶ πῆραν τὸ γενικὸ τίτλο «Μαρτυρίες». Στὸ διάστημα αὐτὸ μεσολάβησαν κι ἄλλες σειρὲς μὲ διάφορους τίτλους.

Δὲν μπορῶ νὰ πῶ ἀκριβῶς, πῶς καὶ γιατί, ἐγὼ πού, ἀπὸ κλίση καὶ προτίμηση, ἐργάστηκα κυρίως σὲ πολύστιχα, συνθετικὰ ποιήματα, ἀσχολήθηκα μὲ ιδιαίτερη ἐπιμονὴ κι ἀγάπη, τόσα χρόνια συνέχεια, κ' ἐξακολουθῶ ὡς τώρα, παράλληλα μ' ὅποια ἄλλη ἐργασία μου, ν' ἀσχολοῦμαι ἀδιάπτωτα μὲ τὶς «Μαρτυρίες», ἀποδίδοντας μάλιστα ξεχωριστὴ σημασία σ' αὐτές, καὶ νὰ ἐξακολουθῶ νὰ γράφω αὐτὰ τὰ λακωνικὰ καὶ συχνὰ ἐπιγραμματικὰ ποιήματα. Ἴσως γιατί, ἀπὸ καταγωγή, εἶμαι Λάκων (κι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα λογοπαίγνιο), ἴσως ἀπὸ μιὰ τάση ν' ἀποδείξω στοὺς ἄλλους καὶ στὸν ἑαυτὸ μου, τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκφραστῶ σ' ἓναν κρουστὸ καὶ περιεκτικὸ λόγο, ἴσως ἀπὸ μιὰ διάθεση ξεκούρασης μετὰ τὴν ἀγρυπνὴ ὑπερένταση μακρῶν δημιουργικῶν περιόδων, ἴσως ἀπὸ ἀνάγκη καθημερινῆς ἀσκησης γιὰ ἀρτίωση καὶ ἐτοιμότητα τῆς τεχνικῆς ὥστε νὰ μπορεῖ ἄμεσα καὶ ἀλάθευτα νὰ ἀξιοποιεῖ στὴν τέχνη, τὰ διαρκῶς ἀνανεούμενα βιώματα, ἴσως ἀπὸ προσπάθεια πύκνωσης τῆς ἐκφρασης κι ἀντίδρασης πρὸς τὸν κίνδυνο τοῦ πλατυασμοῦ καὶ ρητορισμοῦ πού συχνὰ ἐνεδρεῖ πίσω ἀπ' τὰ μεγάλα ποιήματα, ἴσως ἀπ' τὴν ἀνάγκη ἀστραπιαίας ἀνταπόκρισης σὲ κείμενα καὶ ἐπείγοντα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, ἴσως ἀκόμη ἀπ' τὴ θέληση ἀπόσπασης καὶ καθήλωσης μιᾶς στιγμῆς, πού θὰ ἐπέτρεπε μιὰ «διὰ μικροσκοπίου» κατὰ βάθος ἐξέτασή της, καὶ τὴν ἀνακάλυψη ὅλων τῶν στοιχείων τοῦ χρόνου, πού πιθανὸν νὰ ἐξανεμίζονταν μέσα σ' ἓνα ἀπεριόριστο πλάτος — δηλαδή μιὰ «διὰ τῆς διαιρέσεως» σύλληψη τοῦ ἀδιαίρετου, μιὰ «διὰ τῆς ἀκίνητοποιήσεως» σύλληψη τῆς ἀέναης κίνησης.

* Πάντως, ὅπως καὶ νᾶναι, τὰ ποιήματα (ὅσο κι ἂν κάποτε μοιάζουν μὲ παραδοξολογίες — καὶ τὸ θέλουν), εἶναι πραγματικὰ μαρτυρίες μιᾶς ἐμπειρίας τόσο γενικῆς, ὅσο καὶ εἰδικῆς (γενικῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν προβληματικὴ τῆς καταγωγῆς, τοῦ προορισμοῦ, τῆς θέσης τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμον κι ἀντίκρι στὸ θάνατον, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων μέσα στὸν ἱστορικοκοινωνικὸ χῶρον καὶ χρόνον καὶ εἰδικῆς, ὅσον ἀφορᾷ

τὴν τέχνη καὶ τὴν τεχνικὴ της, σὰν ἓναν ταυτόσημον ἀλλὰ καὶ ιδιαίτερον χῶρον μιᾶς κοινωνικῆς καὶ ὄντολογικῆς ἐρευνας καὶ ἐκφραστικῆς).

Συχνά, θὰ συναντήσουμε ὄχι ἀπλῶς καὶ μόνον μιὰ στάση ἀναγνώρισης καὶ ἀφρημένης συγγνώμης ἐν ὀνόματι μιᾶς βαθεῖας ἀντίληψης καὶ συνείδησης τοῦ ἀόριστου, πολὺπλοκου, ἀκατανόητου, ἀνεξήγητου καὶ ἀνεύθυνου τῆς ζωῆς, οὔτε μόνον μιὰ στάση αὐτοϊκανοποιημένης ἀποκάλυψης ἐνὸς βάθους πού ἐμπεριέχει πιθανὸν τὴ δικαίωσή του μέσα σὲ σκοτεινές του ρίζες, (ἢ πού δὲν ἔχει κἂν ἀνάγκη ἀπὸ καμμιὰ δικαίωση) ἀλλὰ καὶ μιὰ στάση κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς συγκριτικῆς, κριτικῆς καὶ αὐτοκριτικῆς, μιὰ στάση εὐθύνης μερικῆς καὶ συνολικῆς ἀπέναντι τῆς παρούσας ἱστορικῆς στιγμῆς κι ὀλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, καὶ ιδιαίτερα, φυσικὰ, τῆς Ἑλληνικῆς. ✕✕

Τὰ ποιήματα δὲ διστάζουν νὰ ξεπερνοῦν τὴν οὐδέτερη παρατήρηση, τὴν ἐνατένιση, τὴν ἀναπαυτικὴ γοητεία τῆς σιωπῆς καὶ ἀοριστίας, ὅπως καὶ τὸν μαγικὸ κύκλον (ἢ σπείραν) τῆς ἀναπαράστασής τους μὲσφ «αὐτοδύναμων συνειρμῶν», καὶ νὰ τείνουν πρὸς ἓναν ὀρισμὸν, πρὸς μιὰν ἀκριβολογία, συνομιλία, καὶ μάλιστα κάποτε, πρὸς μιὰν ἐξακρίβωση αἰτιῶν, πρὸς μιὰν ἐπεξήγηση, κι ἀκόμη πρὸς μιὰ συγκεκριμένη ὑπόδειξη, παράτρυνση, νοθεσία, λύση, συμπέρασμα καὶ συμβουλή. "Ὁχι, βέβαια, πάντα μὰ συχνά, — στὸ βαθμὸ πού ἡ καθαρὸτητα τῆς τέχνης μπορεῖ νὰ ἐπιτρέψει τὴ διαχυτικὸτητα τῆς ἐξομολόγησής ἢ τὴ σχολαστικὸτητα τῆς διδασκαλίας, καὶ στὸ βαθμὸ πού ἡ φυσικὴ, ἀσκημένη κ' ἐπικτητὴ σεμνότητα τῆς ποίησης, δίνει τὸ δικαίωμα στὸν ποιητὴ νὰ πάρει τὴ θέση καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐξομολογούμενου, τοῦ ἐξομολογητῆ, τοῦ ἠθοπλάστη ἢ καὶ τοῦ δάσκαλου ἀκόμη.

"Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὕψος τῶν «Μαρτυριῶν» αὐτὸ εἶναι (πηγαῖα καὶ ἐμπρόθετα) ἀναπότρεπτα ἀπρόσωπο, σχεδὸν σὰν ἀδιάφορο, διόλου αἰσθηματικὸ, διόλου ρητορικὸ, ἀποκρύβοντας τὸ ὅποιο τραγικὸ στοιχεῖον κάτω ἀπὸ μιὰν οὐδέτερη ἐκφραση, πού δὲν ξέρω ἀκριβῶς ἂν εἶναι μετριοφροσύνη ἢ ὑπεροψία, εὐγένεια ἢ αὐθάδεια, ἐπιείκεια ἢ περιφρόνηση (ὅπως εἶναι πάντα σχεδὸν ἡ ἐπιείκεια — ἀλλὰ κ' ἡ περιφρόνηση : δειλία, τόλμη, ἢ φόβος ἀσυνεννοησίας καὶ τρόπος συνεννόησης, ἀπόλυτη καὶ συνεσταλμένη εὐλιχρῖνεια, ἢ ἀπόλυτη προσωπίδα καταπληκτικῆς ἀπάθειας, καὶ ἄσφογης στερεοτυπίας, πού πίσω της σπαράζεται τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον μέσα καὶ ἀντίκρι στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατον, μὴν παραιτούμενον ποτὲ ἀπ' τὸν ἀγῶνα του νὰ ὑπάρξει, νὰ ἀνακαλυφθεῖ, νὰ ἐκφραστεῖ, νὰ διαιωνιστεῖ,

νά συνεργαστεί και νά δικαιωθεί (έστω και διά τοῦ λόγου-πράξης μονάχα) μέσα στὸν κόσμο.

Δὲν ξέρω. Ἴσως ἔλ' αὐτὰ ἐναλλάξ, ἢ και ὅλα ταυτοχρόνως, — μαζί με τὴ βοήθεια τῶν ἀπλῶν, ἀπτῶν, ἀδιανόητων και κατευναστικῶν ἀντικειμένων (αὐτῶν τῶν μικρῶν συσσωρευτῶν τῆς χρήσιμης ἀνθρώπινης ἐνέργειας, αὐτῶν τῶν μικρῶν, καθημερινῶν μύθων), πού συμμετέχουν ἄθελά τους και συμπρωταγωνιστοῦν σ' ἓνα δράμα πού δὲν τὰ ἀφορᾷ. Καλοῦνται νά παίξουν τὸ ρόλο τοῦ «δὲ συμβαίνει τίποτα», ὅταν ὅλα ἀκριβῶς συμβαίνουν, κ' οἱ θεατὲς θὰ μπορούσαν νά τρομάξουν ἀπ' ὅσα συμβαίνουν και ν' ἀποσυρθοῦν χωρὶς νά τὰ δοῦν, χωρὶς νά τὰ γνωρίσουν, ἀφήνοντας τὸν ποιητὴ ἀδικαίωτο μέσα σὲ μιὰ πλήρη μοναξιά και βυθιζόμενοι κ' οἱ ἴδιοι σὲ μιὰ μοναξιά χειρότερη, ἀπ' ὅπου καμμιά λύση δὲν μπορεῖ νά προκύψει.

Ἔτσι τὰ ἀθῶα ἀντικείμενα καλοῦνται σὰν ἀπροκάληπτοι, ἀνεξίθρησκοι, ἀμέτοχοι μεσολαβητὲς — γι' αὐτὸ και πραγματικοὶ μεσολαβητὲς (ὅσο κι ἂν τελικὰ ἡ παρουσία τους παραμένει ἀμφίβολα ἀποτελεσματική, μὰ πάντως ἡ παρασημαντική τους : συγκατανευτική και συγγνωστική). Ἀπέναντι τῶν ἀντικειμένων δὲν ἔχουμε οὔτε ἐμεῖς προκαταλήψεις και ἰδιοτέλειες και ἀντιθέσεις, οὔτε κἀν ἀνταγωνισμό και σεβασμὸ (ὅπως ἔχουμε ἐναντι τῶν ἰδεῶν και τῶν αἰσθημάτων), γι' αὐτὸ μπορούμε και νά τὰ σεβαστοῦμε και νά τὰ παραδεχτοῦμε και νά τὰ ἐμπιστευθοῦμε.

Νά λοιπόν, πού κ' ἡ τέχνη, ἀπὸ μεγάλες ἐμπειρίες, καταδέχεται τὴν πονηρία και τὸ τέχνασμα (ἓνα οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς τεχνικῆς της), πού, στὸ τέλος, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα «μακρινὸ χαμόγελο», καλοσύνη, κατανόηση κ' ἐπίμονη ἀνθρώπινη ἀνάγκη και προσπάθεια συμμετοχῆς, ἀλληλογνωριμίας και ἀδελφосύνης.

Θάθελα, μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία, νά σημειώσω (ἂν κ' εἶμαι βέβαιος πὼς τὸ ἔχετε προσέξει) τὸ πόσο συχνή, στίς «Μαρτυρίες», (ὅπως ἄλλωστε και σὲ τοῦτο τὸ κείμενο) εἶναι ἡ χρήση, και μάλιστα ἡ κατάχρηση, τοῦ «ἴσως» και τοῦ διαζευτικοῦ «ἢ». Εἶμαι ἐπίσης βέβαιος, ἄσχετα ἂν αὐτὸ μᾶς ἀρέσει ἢ ὄχι, πὼς γνωρίζετε ἤδη ὅτι αὐτὸ δὲ γίνεται τυχαῖα, ἀλλὰ ἀπόλυτα συνειδητὰ και σχεδὸν ἀναγκαστικά. Δὲ θέλω μ' αὐτὸ νά ἰσχυριστῶ ὅτι ἡ προσωπικὴ ἀναγκαιότητα, ἀντιστοιχεῖ ὅπωςδὴποτε σὲ μιὰν αἰσθητικὴ ἀντικειμενικότητα (ἂν ὑπάρχει τέτοια) και δικαίωση. Κι οὔτε ἐπιχειρῶ δικαιολογίες — δὲ χρειάζονται και δὲν ἐνδιαφέρουν. Ἄρκεῖ ἡ προσωπικὴ ἀντικειμενικότητα — ἢ μόνη, νομίζω. Ἀπλῶς ἐξηγῶ, ὅσο μοῦ εἶναι βολετὸ και μοῦ ἐπιτρέπεται, κάποιες χειρονομίες τοῦ στίχου, ὄχι ἐντελῶς ἄσχετες με τὸ ποίημα (κ' ἐπομένως ὄχι ἐντελῶς ἄσκοπες),

ξέροντας ὥστόσο πὼς παραμένουν ἀνεξήγητες. (Μήπως αὐτὸ πού μένει τελικὰ ἀνεξήγητο, ἀκόμη και γιὰ τὸν ἴδιο τὸ δημιουργό, μήπως αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο πού ἀνήκει στὴν ποίηση, κινώντας τὸν ἀναγνώστη πρὸς τὴ δημιουργία ; — δηλαδὴ πρὸς τὴ δική του ἀνακάλυψη, ἢ ἔστω πρὸς τὴν ἔρευνα ;).

Λοιπόν, ἢ συχνὴ χρησιμοποίηση τοῦ «ἴσως», σ' ὅ,τι γράφω, ἰδίως τὰ τελευταῖα χρόνια, δὲν εἶναι μιὰ ὑπεκφυγὴ οὔτε μιὰ ἀπλή πανουργία. Εἶναι και δική μου ἀμφίβολια, ἐρώτηση και ἀνάγκη ἀπάντησης. Εἶναι περὶ τοῦ ἓνα ἐργαλεῖο διάτρησης προσφερόμενο γιὰ μιὰ κοινὴ μας (κατὰ τὸ δυνατόν) διερεύνηση, και ὅταν ἀκόμη αὐτὸ τὸ «ἴσως» πηγάζει ἀπὸ μιὰ προσωπικὴ βεβαιότητα και ἀκαταδεξία, ἢ ἀπὸ μιὰ δηκτικότητα συνειδητὰ μεταμφιεσμένη σὲ ἄγνοια, ἀφέλεια, σεμνότητα ἢ γενναιοφροσύνη.

Ἡ συχνὴ ἐπίσης χρῆση τοῦ διαζευτικοῦ «ἢ», δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ ὑπογράμμιση τοῦ πολυδιάστατου τῆς ζωῆς και τῆς τέχνης, οὔτε ἀπλῶς μιὰ παρότρυνση γιὰ ἐκλογή ἀνάμεσα σὲ διαφορετικὲς ἐκδοχές, ἀλλὰ, κυριότερα, ἢ ἐκθεση ἀναγνωρίσιμων ἀπόψεων, κοινὰ παραδεκτῶν, και ἢ παράλειψη τῆς ριζικῆς (και διαρκῶς παρερμηνευόμενης ἢ ὀλόττελα ἀγνοούμενης) αἰσθησης. Κι αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ ἀποσιώπηση, τὴν καθιστᾷ νομίζω ἰδιαίτερα αἰσθητὴ, παρούσα, σχεδὸν ὄρατὴ ὡς τὴν ἀρχικὴ και τελικὴ της διάσταση τοῦ ἀόρατου, ἀόριστου και ἀπεριόριστου — κι αὐτὸ, δίχως ἄλλο, γιὰ τοὺς κάπως προετοιμασμένους και περισσότερο τοὺς ἔτοιμους.

Φοβοῦμαι πὼς, με ὅσα εἶπα, θὰ ἔκανα ἀκόμη πιὸ σκοτεινὲς τίς ἤδη σκοτεινές, ὅπως λένε, «Μαρτυρίες» — σκοτεινές, βέβαια, ἀπὸ ὑπερβολικὴ διαύγεια, ἀκρίβεια και εἰλικρίνεια.

Ἴσως ἡ τελικὴ γεύση τῶν «Μαρτυριῶν» νᾶναι ἡ σιωπηλὴ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, πράξη, σκέψη και τέχνη, παρ' ὅλες τίς δοκιμασίες και τὸ θάνατο — ἴσως μάλιστα και ἐξ αἰτίας τους. Κ' ἴσως κι αὐτὸ νᾶναι μιὰ καινούργια παρηγορητικὴ ἀντιστροφή ἢ μεταμόρφωση τῶν πραγμάτων (θάθελα νά πῶ : μετάθεση ἢ και παραμόρφωση), ὅπως γίνεται πάντα, σὲ κάθε ἀποκάλυψη, σὲ κάθε δηλαδὴ δημιουργία, πού, παρ' ὅλη της τὴ δοξαστικὴ κάποτε εὐφορία και τὴ στιγμιαία μαγικὴ εὐφροσύνη της (σὰν ἄμεση αἰσθησιμότητα και κοσμικῆς συνευθύνης) δὲν ἀποσκοπεῖ ἐν ἓν κάποιον συναίσθημα ματαιότητας και ματαιοπονίας, ὅσο κι ἂν θέλει (και δὲν τὸ θέλει) νά τὸ ἐξουδετερώσει ἢ τουλάχιστον νά τὸ ἀντιστρέψει, μεταβάλλοντας τίς ἀρνητικὲς του ἰδιότητες σὲ θετικὲς, μεταβάλλοντας τὴν πιὸ ἀπόλυτη ἄρνηση σὲ μιὰ καθολικὴ, ἀπροσδιόριστη κα-

τάφαση. Κι αυτό, θαρρώ, πώς, πέρα από κάθε διάθεση και μορφασμό σαρκασμοῦ και αὐτοσαρκασμοῦ, μαρτυροῦν οἱ «Μαρτυρίες». Καί, πιθανόν, τελικά, σὲ κάθε χώρο και χρόνο, αὐτὸ νὰ μαρτυρεῖ καθέννας πὺ ἀισθάνεται και λειτουργεῖ τὴν ποίηση.

ΠΡΑΓΑ, 15 Ὀκτωβρίου 1962

Ο ΤΟΙΧΟΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΚΑΘΡΕΦΤΗ ΚΑΙ ΘΥΡΩΡΕΙΟ *

* «Θυρωρείο». Ἀνέκδοτη ποιητικὴ συλλογὴ.